

ÉRTEKEZÉSEK.

A HYPSPATANGUS HANTKENI, PÁV. SP. FAJNAK BUDAPESTEN A BUDAI MÁRGÁBAN VALÓ ÚJABB TÖMEGES ELŐFORDULÁSÁRÓL.

Írta : SCHAFARZIK FERENC DR.*

Tisztelt ünnepi Szakülés!

PRUDNIKI HANTKEN MIKSA — akinek születése századik évfordulóját a mai szakülésünkön ünnepelni óhajtjuk — tudományos működésének javarészét a budavidéki óharmadkori lerakódások tanulmányozásának szentelte. Számos értekezésében nemcsak fauna-elemeikkel, hanem rétegtani helyzetökkel is foglalkozott.

Eközben élénk vitába keveredett HOFMANN KÁROLYlyal, aki a budai óharmadkori üledékeknek ugyancsak alapos ismerője volt. Különösen a „briozoás rétegek“ hovátartozása képezte a két tudós közt az ütközőpontot, amennyiben HOFMANN KÁROLY a legfelső eocénbe, HANTKEN MIKSA pedig az oligocén aljára helyezte őket. Mindegyikök szívósan ragaszkodott a maga nézetéhez, úgy hogy életökben egységes felfogásra nem bírván jutni, megingathatatlanak vélt meggyőződésüket még a sírba is magukkal vitték.

Azóta évtizedek teltek el anélkül, hogy e kérdés véglegesen tisztázódott volna. A fiatalabb tudósgeneráció egyik-másik tagja érintette ugyan e kérdést, úgy mint pl. néhai LÖRENTHEY IMRE, továbbá VOGL VIKTOR, — még pedig HANTKEN nézete szellemében, de azért eldöntöttnek a budai eocén és oligocén közti határ kérdése még manap sem mondható. De talán soha nem is lehet ezen nézetbeli differenciát véglegesen kiküszöbölni, mivel a vitás briozoumos rétegek emelete Budán egy megszakítás nélküli eocén-oligocén tenger folytatólagos ülepítésének az eredménye, amely a lényeg különösebb sérelme nélkül úgy az eocén rétegsorozathoz zárókő gyanánt hozzászatható, mint pedig az oligocén idő beköszöntő képződményének is vehető.

A régi elkeseredett nézeteltérést ma nyugodtabban fogjuk fel és a fauna szolgáltatva érvek szubtilitásain kívül lehetőleg még a fizikai viszonyokat is figyelembe véve keressük a kérdés természetes megoldását.

* Előadta 1921 november 9-iki Hantken-ülésen.

A briozoás rétegekre következő *budai márga* és *kiscelli agyagra* vonatkozólag pedig örvendetes módon teljes volt a megegyezés az elköltözött két jelesünk felfogása között, amennyiben a két lerakódást egyező faunájuk alapján az alsó oligocénhez tartozónak ítélték. Közülök a budai márga típusos parti üledék, míg a kiscelli agyag egy mélyebb tengeri lerakódásnak felel meg.

A budai márga és a kiscelli agyag faunájával régebben főleg HANTKEN MIKSA, HOFMANN KÁROLY és PÁVAY ELEK foglalkoztak, újabban pedig LÖRENTHEY IMRE. HOFMANN KÁROLY fájlatja, hogy a Budai hegységben a budai márga faunája eltekintve a foraminiferáktól, nem annyira hozzáférhető, mint a kiscelli agyagé. Ez utóbbinak ugyanis még a mult század derekán számos új és jó feltárása keletkezett a sűrűn egymásután telepített téglagyarak agyaggödreibben. A budai márga ellenben nem dicsekedhetett hasonlókkal. Azonkívül sokkal kedvezőtlenebb a budai márgából való kövületgyűjtés, mint a kiscelli agyagból, mivel mélyebb feltárásokban üde állapotban szívósabb és nehezebben hasítható, a felszínen pedig többnyire már szétfagyott. Innen van az, hogy a budai márgából előkerült kövületek többnyire nem annyira a rendszeres gyűjtésnek, hanem inkább a szerencsés alkalomnak voltak köszönhetőek.

Egy ilyen kiválóan kedvező alkalom kínálkozott a Várhegy alatti alagút kivájásakor, mit SZABÓ JÓZSEF derekasan bőséges gyűjtésre fel is használt, a gyűjtöttek közt különösen sok echinidáról téve említést. Szép lelőhely volt a Császárfürdőhöz tartozó Zsigmond-utcai ház mögötti márgafal leásása is, de különösen föllekesítette HANTKENT a 70-es évek elején az a kivált tüsköncökben gazdag lelet, amelyre az Albrecht-úti LÓNYAI-féle fehérpalota alapozása alkalmával bukkantak — PÁVAY ELEKET pedig az ismert jeles monografiájának megírására serkentette, amely: „*A budai márga ásatag tüsköncei*“ címen a m. kir. Földtani Intézet évkönyvének III. kötetében jelent meg. Szép leletek a budai márgában annyira ritkák és feltűnést keltők, hogy pl. még későbbben is LÖRENTHEY IMRE a márgában egy-egy szebb vagy újabb makrofaunabeli kövület fölfedezését valóságos vívmánynak tekintette.

Ilyen előzmények után nagy volt az örömem, amikor 1911 és 1912-ben a budai Rózsadomb új feljáró kocs útja megépítése alkalmával akkori és volt tanítványaim egymásután az ottani friss márgaleásásokból származó szebbnél-szebb kövületleletekkel leptek meg. Elsősorban LÁSZLÓ JENŐ műépítész nevét említem föl, ki mint az útépitést végrehajtó vállalkozó mérnök különösen a domb tövében a Mecset-utcai részen történt térszínnyelítés alkalmával a csoportosan felbukkanó tüsköncöket gondosan gyűjtötte és hozzám elküldötte. Egyes szép példányokat hoztak továbbá KÖRMENDY KÁROLY és SEBESTYÉN VILMOS akkori mérnökhallgatóim, valamint hozzájárult a gyűjtésekhez mint a Zárda-utca lakója ZSIGMONDY ÁRPÁD ig. tisztelt tagtársunk is. Legyen szabad mind a nevezetteknek éber figyelmükért, amellyel a ritka és szép paleontologiai tárgyakat a tudomány számára megmentették, ezen helyről is őszinte köszönetemet kifejeznem. De többször magam is kint jártam a helyszínen, mialatt sikerült még egy-néhány aprósággal az egybegyűlt anyagot szaporítanom.

Előzetes meghatározások alapján eddigelé a következő fajokat ismerhettem fel:

<i>Pentacrinus didactylus</i> , d'ARCH	nyéltagok
<i>Porocidaris pseudoserrata</i> , COTTEAU	1 darab
<i>Hypsopatangus</i> (azelőtt <i>Macropneustes</i>) <i>Hantkeni</i> , PÁVAY (var. major)	22 „
<i>Pericosmus formosus</i> , PÁVAY	2 „
<i>Brissopsis</i> (azelőtt <i>Deákia rotundata</i>), PÁVAY	1 „
<i>Spatangidæ</i> (kevésbé jól megtartva)	15 „
<i>Pteropoda</i> (<i>Valvatella?</i>)	1 „
<i>Pholadomya</i> cf. <i>Ludensis</i> , DESH	1 „
<i>Pecten</i> (<i>Parvamusium</i>) <i>Bronni</i> , C. MAYER	1 „
<i>Cassidaria nodosa</i> , SOL.	1 „
<i>Xenophora</i> (<i>Tugurium</i>) <i>subextensa</i> , d'ORB	2 „
<i>Nautilus</i> sp. (töredék)	1 „

A hypsopatangus-falka a Mecset-utcában találtatott, a cidaris ellenben a Zárda-utcában, a többi kövület pedig részint a Mecset-utcában, részint a többi feltárásokban.

Amint látható, a *Hypsopatangus Hantkeni*, PÁVAY az az elem, mely e faunulának megadja a jellemző bélyegét. Maga ez a kiváló faj csupa legnagyobb példányok által van képviselve, amennyiben testük a szimmetria sík szerint 12 cm, ami oly méret, mely PÁVAY leírása szerint az Albrecht-úti leletben csak kivételesen volt észlelhető.

Azok a budai márgapadok, amelyekbe az új útszerpentinák belettek vágva, 25—30° alatt dülnek D-i irányban. A rétegek tehát az Apostol-utca vonala mentén emelkedők. A Rózsadomb D-i oldalának mindeme feltárásai különben a budai márga emeletének legfelső rétegeihez tartozók, amelyekkel e képződmény egyszersmind már az innen délre fekvő Országutat elfoglaló kiscelli agyag alá merül.